

РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, старшого дослідника Шкарупи Костянтина Вікторовича на дисертаційне дослідження Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему: «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні», подане до захисту у спеціалізовану вчену раду Науково-дослідного інституту публічного права на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дисертаційної роботи. Сучасний стан правового регулювання діяльності нотаріату засвідчує, що, попри високі вимоги до здійснення нотаріальної діяльності, професійної етики та стандартів поведінки нотаріуса, проблематика його соціального захисту залишається недостатньо опрацьованою в науковій площині, оскільки відсутня цілісна система чітко визначених і нормативно закріплених соціальних та інших гарантій, якими мають бути забезпечені нотаріуси. Особливої ваги цій проблемі надає те, що перелік соціальних гарантій нотаріусів не визначено й не конкретизовано ані у профільному законі, ані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, унаслідок чого правове регулювання у цій сфері залишається нормативно незавершеним, а самі гарантії нерідко мають декларативний характер. При цьому соціальний захист державних службовців, прокурорів, суддів і працівників органів внутрішніх справ є значно чіткіше визначеним і належним чином урегульованим, тоді як щодо нотаріусів відповідне регулювання залишається фрагментарним і недостатньо конкретизованим (с. 14-15). Крім того, дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Національної стратегії у сфері прав людини, Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, а також постановою Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476. З огляду на зазначене дисертаційне дослідження Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні» є своєчасним і належно обґрунтованим, оскільки в самій роботі констатовано

об'єктивну потребу у ґрунтовному та системному дослідженні змісту, обсягу й механізмів забезпечення соціальних гарантій нотаріусів в Україні (с. 16-17).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, є належно обґрунтованими, оскільки методологія дослідження базується на сукупності методів і прийомів загальнонаукового та спеціального характеру, що дали можливість сформувати цілісне уявлення про сутність поняття «соціальні гарантії нотаріусів» та дослідити їх в Україні. Дисертанткою використано діалектичний метод, методи абстрагування й узагальнення, методи класифікації та групування, системно-функціональний метод, метод системно-структурного аналізу, а також формально-логічний, логіко-семантичний і порівняльно-правовий методи, причому їх застосування у взаємозв'язку та взаємозалежності забезпечило повноту й об'єктивність зроблених висновків. Ступінь обґрунтованості результатів дослідження підтверджується також чітко визначеним колом поставлених завдань, до яких авторка віднесла характеристику нотаріуса як суб'єкта отримання соціальних гарантій, з'ясування змісту поняття та значення соціальних гарантій нотаріусів, виокремлення їх видів в Україні, характеристику сучасного стану правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів, з'ясування особливостей матеріального забезпечення нотаріусів, визначення соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів, характеристику нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового соціального страхування, дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів та визначення можливостей його використання в Україні, а також окреслення проблем і напрямків удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні. Саме така постановка мети й завдань свідчить про послідовність авторського задуму та належний рівень аргументованості одержаних наукових результатів (с. 17–18).

У дисертаційній роботі авторка комплексно досліджує соціальні гарантії нотаріусів, охоплюючи їх поняття, види, особливості правового регулювання та проблеми практичної реалізації в Україні. Визначаючи зміст цієї категорії,

дисертантка розглядає соціальні гарантії нотаріусів як законодавчо оформлену систему правових умов, засобів і механізмів, що забезпечують набуття, реалізацію та захист соціальних прав і законних інтересів державних і приватних нотаріусів, зокрема у сферах матеріального забезпечення, соціального страхування, професійного розвитку та належних умов здійснення нотаріальної діяльності. У роботі акцентовано, що значення таких гарантій полягає у забезпеченні соціальної безпеки нотаріуса, підтриманні належного рівня його життя, мінімізації негативних наслідків професійної діяльності та наданні захисту у разі настання соціально значущих ризиків (с. 19). Авторка також обґрунтовує потребу в систематизації цих гарантій, пропонуючи їх класифікувати за сферою дії, рівнем нормативного закріплення, обсягом поширення та зв'язком із професійною діяльністю, а спеціальні гарантії – додатково за суб'єктним і професійним спрямуванням (с. 20). Такий підхід дає змогу, на думку дисертантки, виявити фрагментарність і декларативність чинного регулювання та обґрунтувати потребу в його подальшому нормативному впорядкуванні.

Авторка також приділяє увагу дослідженню нотаріуса як учасника системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, обґрунтовуючи, що як державні, так і приватні нотаріуси охоплюються відповідними механізмами соціального захисту залежно від особливостей їхнього правового статусу. У цьому аспекті дисертантка слушно підкреслює, що державні нотаріуси працюють на умовах трудового договору, тоді як приватні нотаріуси забезпечують себе роботою самостійно, а тому участь останніх у системі соціального страхування безпосередньо пов'язується зі сплатою єдиного соціального внеску. Авторка наголошує, що саме сплата такого внеску є правовою підставою для отримання приватним нотаріусом передбачених законом соціальних гарантій і державної підтримки у разі настання відповідних соціальних ризиків. Поряд із цим у роботі звернуто увагу на те, що з огляду на специфіку професійної діяльності нотаріус не завжди може розраховувати на повний обсяг усіх видів соціального страхування, передбачених законодавством, що свідчить про наявність певних обмежень у цій сфері (с. 127-128).

Не менш важливим є проведене авторкою дослідження соціальних гарантій у сфері освіти та професійного навчання нотаріусів, які розглядаються як необхідна умова для професійної підготовки та належного здійснення нотаріальної діяльності. Авторка обґрунтовує, що ці гарантії доцільно поділяти на загальні, пов'язані з реалізацією права на освіту, та спеціальні, які безпосередньо стосуються здобуття нотаріусами відповідної освіти, професійного навчання й підвищення кваліфікації. Водночас дисертантка акцентує на наявності проблем у цій сфері, зокрема застарілості нормативно-правової бази, недостатньої визначеності видів підвищення кваліфікації, звуження можливостей безоплатного навчання та відсутності чітких критеріїв його проходження (с. 139-140).

Окремий інтерес становить аналіз авторкою проблем і напрямів удосконалення реалізації соціальних гарантій нотаріусів в Україні, який має системний і практично орієнтований характер. Дисертантка пропонує розглядати відповідні проблеми за кількома взаємопов'язаними блоками, а саме нормативно-правовим, фінансово-економічним, політико-інституційним, законодавчо-технічним, а також у площині юридичного і судового захисту та інших організаційно-практичних питань. Важливо, що серед перспективних напрямів удосконалення авторка виокремлює оновлення законодавчої бази, застосування диференційованого підходу до визначення соціальних гарантій державних і приватних нотаріусів, розвиток механізмів фінансової підтримки та посилення соціального захисту нотаріусів у найбільш чутливих сферах професійної діяльності (с. 171-173).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним науковим дослідженням теоретико-методологічних засад соціальних гарантій нотаріусів в Україні, у межах якого сформульовано низку концептуальних положень, висновків і пропозицій, що мають важливе науково-теоретичне та практичне значення. У результаті проведеного дослідження авторкою вперше визначено значення соціальних гарантій нотаріусів, яке полягає в тому, що вони є показником соціальної безпеки нотаріуса, гарантують забезпечення його конституційного права на достатній рівень життя, зменшують

ризиків негативних наслідків у процесі виконання професійних обов'язків, виступають умовами, засобами та способами забезпечення правового становища нотаріуса, а також забезпечують його соціальний захист у разі настання певного соціального ризику. До вагомих наукових результатів дисертації також належить те, що авторкою вперше виділено та комплексно охарактеризовано спеціальні соціальні гарантії нотаріусів за професійним спрямуванням, а саме: соціальні гарантії, пов'язані з виконанням професійних функцій, гарантії щодо належного рівня матеріального забезпечення під час здійснення нотаріальної діяльності, гарантії щодо матеріального забезпечення після її припинення та виходу на пенсію, а також інші соціальні гарантії. Крім того, авторка вперше узагальнила проблеми реалізації соціальних гарантій нотаріусів у сфері освіти та професійного навчання, віднісши до них застарілість і фрагментарність нормативно-правової бази, недостатню визначеність видів підвищення кваліфікації, скорочення обсягів безкоштовного професійного навчання та відсутність конкретизації мінімальних стандартів такого підвищення кваліфікації (с. 19–20).

Водночас у дисертації удосконалено категоріально-понятійний апарат шляхом уточнення змісту поняття «соціальні гарантії нотаріусів», яке запропоновано розуміти як закріплену законодавством систему правових умов, засобів і механізмів, що забезпечують набуття, реалізацію та захист соціальних прав і законних інтересів державних і приватних нотаріусів у сферах матеріального забезпечення, соціального страхування, освіти, професійного розвитку та належних умов здійснення нотаріальної діяльності. Також удосконалено систематизацію загальних проблем реалізації соціальних гарантій нотаріусів шляхом їх структурування за нормативно-правовим, фінансово-економічним, політико-інституційним, законодавчо-технічним блоками, а також за блоком проблем юридичного і судового захисту та інших організаційно-практичних проблем. Окремо слід відзначити удосконалення класифікації соціальних гарантій нотаріусів за територіально-юрисдикційною сферою дії, ієрархією нормативно-правового закріплення, кількісним обсягом поширення та професійною діяльністю нотаріуса. Авторкою також удосконалено напрями

підвищення рівня реалізації соціальних гарантій нотаріусів, до яких віднесено застосування диференційованого підходу до визначення гарантій для державних і приватних нотаріусів, поступове розширення таких гарантій через установлення обов'язкового мінімуму, розроблення напрямів фінансової підтримки та посилення соціальних гарантій в окремих сферах, зокрема щодо житлового забезпечення, облаштування робочого місця й медичного страхування (с. 20–21).

Отримали подальший розвиток пропозиції щодо удосконалення системи оплати праці державних нотаріусів шляхом прив'язки їх посадового окладу до прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а також висновки про те, що страхування юридичної відповідальності приватного нотаріуса є не правом, а його прямим обов'язком. Також розвитку набули й пропозиції, сформовані на основі досвіду США, Естонії, Франції, Польщі та Грузії, щодо запровадження додаткових соціальних гарантій для молодих фахівців, нотаріусів, які працюють у віддалених районах, створення належних умов не лише для праці, а й для навчання, а також формування Спільного архіву приватних нотаріусів (с. 21).

Важливою позитивною рисою дисертаційної роботи є також належне обґрунтування практичного значення одержаних результатів. Авторка переконливо показує, що сформульовані у дослідженні висновки та пропозиції можуть бути використані не лише у подальших наукових розвідках, а й у нормотворчій діяльності, правозастосовній практиці та освітньому процесі, що свідчить про прикладну спрямованість дисертації та її придатність до практичного використання поза межами суто теоретичного аналізу. Окремо слід відзначити належний рівень апробації основних положень дослідження. Як убачається з матеріалів дисертації, її ключові ідеї, узагальнення та висновки були представлені на міжнародних науково-практичних конференціях, що дає підстави говорити про їх попереднє фахове обговорення в науковому середовищі та належну перевірку основних результатів дослідження в процесі наукової комунікації.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Позитивно характеризує роботу і те, що її основні результати відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких п'ять статей

опубліковані в журналах, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук; три – тези доповідей на науково-практичних конференціях. Результати теоретичного і практичного дослідження можуть бути використані під час викладання навчальних дисциплін для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю 081 «Право» та у правозастосовній практиці.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. З формального боку робота також справляє позитивне враження, оскільки має чітку та послідовну структуру: дисертація складається зі вступу, трьох розділів, дев'яти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 220 сторінок, із яких список використаних джерел налічує 194 найменування, що додатково свідчить про належний рівень опрацювання теми та достатню джерельну основу дослідження.

Дисертацію оформлено відповідно до вимог, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40. Під час ознайомлення з текстом дисертації та науковими працями, у яких висвітлено основні результати дослідження Буглак-Куцевол О.Г., ознак порушення академічної доброчесності не встановлено.

Водночас, попри безсумнівну наукову цінність дослідження, окремі положення мають дискусійний характер та потребують додаткового обґрунтування.

1. У підрозділі 1.1 дисертантка пропонує включити державних нотаріусів до переліку державних службовців шляхом доповнення ч. 2 ст. 3 Закону України «Про державну службу» пунктом «б-1) державних нотаріусів» (с. 41–42), проте не аналізує юридичні колізії та практичні наслідки такого кроку. Це зауваження є актуальним, оскільки визнання державних нотаріусів державними службовцями автоматично тягне за собою поширення на них вимог щодо електронного декларування, конкурсного добору, обмежень сумісництва, правил етичної поведінки та інших інструментів проходження державної служби, що може суттєво змінити існуючу модель організації державного нотаріату. Дисертантці було б

доцільно проаналізувати сумісність наявного правового статусу державного нотаріуса з вимогами Закону «Про державну службу» та визначити, які з цих вимог потребуватимуть адаптації.

2. У підрозділі 1.3, класифікуючи соціальні гарантії за територіально-юрисдикційною сферою дії, авторка наводить багатосторінковий перелік двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу (с. 59–62), хоча сама ж визнає, що спеціального міжнародно-правового документа щодо соціальних гарантій нотаріусів не існує (с. 61–62). На це варто звернути увагу, оскільки наведені договори стосуються правової допомоги у цивільних та кримінальних справах і не містять положень саме про соціальні гарантії нотаріусів, а отже, їх масштабне перерахування не підкріплює змістовно авторську класифікацію. Було б доцільніше замість переліку зосередитися на аналізі тих міжнародних актів, які хоча б опосередковано стосуються соціального захисту осіб, що здійснюють публічно-правові функції.

3. У підрозділі 2.1 дисертантка пропонує здійснити прив'язку посадового окладу державного нотаріуса до прожиткового мінімуму для працездатних осіб (с. 111), але не наводить конкретного коефіцієнта такої прив'язки та не здійснює порівняльного фінансово-економічного розрахунку. Це зауваження є суттєвим, позаяк без визначення конкретного розміру (кількості прожиткових мінімумів) та оцінки бюджетних наслідків пропозиція залишається декларативною й не може бути безпосередньо використана у нормотворчій діяльності. Тим більше що авторка фіксує існування альтернативної позиції Нотаріальної палати України щодо прив'язки до мінімальної заробітної плати (с. 110), але не наводить аргументів, чому обрано саме прожитковий мінімум як базу розрахунку.

4. У підрозділі 3.1, розглядаючи зарубіжний досвід правового регулювання соціальних гарантій нотаріусів, авторка наводить приклади Франції, Італії, Грузії, Естонії та інших країн (с. 159–169), проте не здійснює системного порівняння конкретних кількісних параметрів соціального захисту нотаріусів у цих країнах із відповідними показниками в Україні. Актуальність цього зауваження зумовлена тим, що без такого порівняння (розмірів страхових сум, обсягів фінансування

підвищення кваліфікації, структури пенсійного забезпечення) неможливо оцінити реалістичність імплементації запропонованих заходів в умовах української правової системи та фінансово-економічних можливостей держави. Авторці було б доцільно подати таке порівняння у вигляді узагальнюючої таблиці, що значно підвищило б прикладну цінність дослідження.

5. У висновках дисертантка пропонує доповнити розділ VIII «Правосуддя» Конституції України статтею 131³ щодо нотаріату (с. 187), однак у тексті дисертації недостатньо обґрунтовано, чому саме цей розділ є оптимальним місцем для відповідної норми. На це слід звернути увагу, оскільки нотаріат не входить до судової системи та виконує позасудові, превентивно-захисні функції, а тому розміщення норми про нотаріат у розділі «Правосуддя» може бути системно некоректним. Крім того, авторка не аналізує процедурну складність внесення змін до Конституції та не обґрунтовує, чому рівня профільного закону буде недостатньо для вирішення окресленої проблеми, що послаблює переконливість цієї пропозиції.

6. У підрозділі 2.1, характеризуючи оплату праці приватного нотаріуса, авторка зазначає, що розмір плати встановлюється за домовленістю між нотаріусом та заінтересованою особою (с. 119), але не досліджує вплив такого вільного ціноутворення на доступність нотаріальних послуг для населення. Це зауваження є актуальним з огляду на те, що у віддалених та малонаселених районах, де конкуренція між нотаріусами є мінімальною, відсутність будь-яких цінових регуляторів може призводити до надмірного підвищення вартості послуг і фактичного обмеження доступу соціально вразливих верств населення до нотаріального обслуговування, що прямо суперечить проголошеній авторкою меті посилення соціальних гарантій.

Загальний висновок. Загалом дисертаційна робота Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням. Тема дисертації розкрита повною мірою, поставленої мети досягнуто, а визначені у роботі завдання належно вирішено. Зміст кваліфікаційної наукової праці свідчить про високий рівень обізнаності авторки з досліджуваною проблематикою, а також про ретельне й послідовне опрацювання кожного розділу дисертації.

Дисертаційна робота Буглак-Куцевол Олесі Гурамівни на тему «Соціальні гарантії нотаріусів в Україні», подана на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», за своїм змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням, а також за рівнем оформлення відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. У зв'язку з цим Буглак-Куцевол Олеся Гурамівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право», а її дисертація – на позитивну оцінку.

Рецензент:

провідний науковий співробітник

Науково-дослідного інституту публічного права

доктор юридичних наук, старший дослідник

Костянтин ШКАРУПА

